

GENDER PSIXOLOGIYASINING NAZARIY ASOSLARI

Pirniyazova Azada Qulmuratovnaning

*BERDAQ NOMIDAGI QORAQOLPOQ DAVLAT UNIVERSITETI
CHIMBOY FAKULTITETI 3-A AMALIY PSIXOLOGIYA TALABASI*

Mambetiyarova Venera

*Berdoq nomidagi Qoraqalpoq Davlat Universiteti Pedagogika va
psixologiya kafedrasasi assistenti*

Annotatsiyasi: "Gender psixologiyasining nazariy asoslari"

Ushbu maqolada gender psixologiyasining nazariy asoslari, uning shakllanish tarixi va rivojlanish bosqichlari tahlil qilinadi. Gender psixologiyasi inson shaxsining ijtimoiy-psixologik xususiyatlari, erkak va ayol jinsi o'rtasidagi psixologik farqlar va ularning jamiyatdagi o'rnini o'rganadi. Maqolada gender tushunchasi, uning biologik va ijtimoiy asoslari, shuningdek, gender stereotiplari va ular inson xulq-atvoriga ta'siri yoritiladi.

Shuningdek, gender tadqiqotlarining yetakchi nazariyalari (psixoanalitik, ijtimoiy ta'limot, kognitiv va madaniy nazariyalar)ga to'xtalib o'tiladi. Maqolada turli madaniyatlarda gender rollari va ularning o'ziga xos xususiyatlari ham qiyosiy tahlil qilinadi.

Tadqiqot natijalari gender psixologiyasining jamiyat rivojlanishidagi ahamiyatini, shaxsning o'zini anglash jarayonidagi rolini ko'rsatadi. Ushbu maqola gender psixologiyasi sohasi bilan shug'ullanayotgan olimlar, mutaxassislar va talabalarga nazariy manba sifatida xizmat qiladi.

Kalit so'zlar:*Gender psixologiyasi, gender rollari, gender stereotiplari, psixologik farqlar, ijtimoiy ta'sir, biologik asoslar, psixoanalitik nazariya, ijtimoiy ta'limot, kognitiv yondashuv, madaniy farqlar, shaxsiy identifikatsiya, gender tadqiqotlari.*

Gender psixologiyasi - bu shaxsning jinsiy (gender) identifikatsiyasi, ijtimoiy rol va gender turini o'rganishga yo'naltirilgan fan sohasi. Bu yo'nalish

insonning biologik jinsi va ijtimoiy muhiti o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni o'rganadi. Bugungi kunda gender psixologiyasi fanining nazariy asoslarini chuqur tushunish jamiyatning barqaror rivojlanishi uchun muhim ahamiyatga ega, chunki gender tengligi va turdoshlikdagi farqlar haqida to'g'ri fikrlashni shakllantirish ijtimoiy munosabatlarni tartibga soladi.

Gender tushunchasi va uning psixologik asoslari

Gender bu biologik jinsdan alohida hisoblanish, shaxsning ijtimoiy va madaniy jihatdan belgilangan xususiyatlarini anglatadi. Bu tushuncha XX asrning ikkinchi yarmida fan olamida keng qo'llanila boshlandi va jamiyatda erkaklar va ayollarga nisbatan o'rnatilgan rol va talablarni anglatadi.

Psixologik nuqtayi nazardan gender insonning identifikatsiyasi jarayonida muhim ahamiyatga ega. Inson bolalikdan boshlab, oilada va jamiyatda o'zining jinsiy rolini shakllantiradi. Bu jarayonda quyidagi omillar ta'sir ko'rsatadi:

1. Biologik omillar: Biologik jinsning xromosomalari, gormonal holati va fiziologik xususiyatlari insonning gender tuzilishiga ta'sir qiladi. Masalan, testosteron va estrogen kabi gormonlar erkak va ayol jinsi o'rtasidagi farqlarga sabab bo'lishi mumkin.

2. Ijtimoiy omillar: Jamiyatdagi qadriyatlar, an'analar va madaniy me'yorlar erkaklar va ayollar o'rtasidagi rolni belgilaydi.

3. Psixologik omillar: Bolaning o'zligi, xarakteri va tajribasi gender identifikatsiyasini shakllantirishda katta ahamiyatga ega.

Gender roli va stereotiplar

Gender roli - bu jamiyatda erkak va ayollardan kutiladigan xulq-atvorlar majmuasidir. Masalan, erkaklar kuchli, jasur bo'lishi kerak degan qarash yoki ayollar yumshoq, mehribon bo'lishi kerak, degan stereotiplar ko'p yillar davomida shakllangan ijtimoiy me'yordir.

Psixologik jihatdan gender stereotiplar shaxs rivojlanishiga ijobiy yoki salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Ijobiy ta'sir sifatida gender roli shaxsning ma'lum sohalarda o'zini-o'zi rivojlantirishga yordam beradi. Lekin salbiy

ta'sirlari ham bor. Masalan, gender roliga qattiq bog'lanish insonni o'z qiziqishlari yoki qobiliyatlaridan foydalanishda cheklab qo'yishi mumkin.

Gender psixologiyasi nazariyalari

Gender psixologiyasi doirasida bir qancha nazariy yondashuvlar mavjud.

Ulardan tublari:

1. Psixoanalitik nazariya (Zigmund Freyd): Freydning fikriga ko'ra, bolalikdagi psixoseksual rivojlanish jarayonlari gender identifikatsiyasining asosiy asosini tashkil etadi. Erkaklik va ayollik sifatleri oilaga oid munosabatlar orqali shakllanadi.

2. Ijtimoiy o'rganish nazariyasi (A. Bandura): Bu nazariya ijtimoiy muhitning inson gender xulq-atvoriga ta'sirini aytib o'tadi. Bolalar gender rolini kattalarning xatti-harakatini kuzatish va unga taqlid qilish orqali o'rganadilar.

3. Kognitiv rivojlanish nazariyasi (J. Piaget): Bu nazariya gender identifikatsiyasi kognitiv rivojlanish jarayoni natijasi ekanligini ko'rsatadi. Bolalar o'z atrofidagi dunyoni o'rganar ekan, erkaklar va ayollar haqidagi tushunchalarni shakllantirdilar.

4. Ijtimoiy konstruktivizm: Bu yondashuv genderni to'liq ijtimoiy konstruksiya sifatida ko'radi va biologik farqlarga nisbatan kamroq ahamiyat beradi. Gender identifikatsiyasi ijtimoiy aloqa va o'zaro ta'sir jarayonida shakllanadi.

Gender tengligi va psixologik salomatlik

Gender psixologiyasi jamiyatda gender tengligi zarurligini ko'rsatadi. Gender tengligi nafaqat ijtimoiy adolat, balki psixologik salomatlik uchun ham zarurdir. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, gender tengligi mavjud bo'lgan jamiyatlarda insonlarning psixologik farovonligi yuqori darajada bo'ladi. Bu holat kishilarning o'z imkoniyatlarini to'la ro'yobga chiqarishiga yordam beradi.

Shu bilan birga, gender diskriminatsiyasi shaxsning ruhiy holatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Masalan, ayollarning ish joyida kamsitilishi yoki erkaklarning hissiy his-tuyg'ularini ifodalashdagi cheklovlari psixologik masalalarga olib keladi.

Xulosa

Gender psixologiyasi shaxsning ijtimoiy va psixologik rivojlanishini o'rganishda muhim o'rin tutadi. Bu fan insonning biologik, ijtimoiy va psixologik xususiyatlari o'rtasidagi murakkab o'zaro aloqalarni ochib beradi. Gender masalalarini to'g'ri tushunish jamiyatda tenglikni ta'minlash, stereotiplarni bartaraf etish va insonlarning psixologik farovonligini oshirishga yordam beradi. Shu sababli, gender psixologiyasini chuqur o'rganish jamiyatni yanada adolatli va barkamol qilish uchun zarurdir

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Gender psixologiyasi / Bern S. M. Gendering ijtimoiy psixologiyasi, L. Tsaruk, M. Moiseev, O. Bogolyubova tomonidan tarjima qilingan: Prime Eurosign, 2004
2. Filatova A.F. Gender farqlari psixologiyasi va gender psixologiyasi Arxivnaya kopiya // Omsk universiteti axborotnomasi. 2007 yil
3. Дусказиева Ж.Г. Д 847 Гендерная психология: учебное пособие / Ж.Г. Дус- казиева; Краснояр. гос. пед. ун-т им. В.П. Астафьева. – Красноярск, 2010.
4. Дусказиева Ж.Г. Д 847 Гендерная психология: учебное пособие / Ж.Г. Дус- казиева; Краснояр. гос. пед. ун-т им. В.П. Астафьева. – Красноярск, 2010.
5. Правовые гарантии и реализация принципов гендерного равенства : практ. пособие / Г. А. Василевич [и др.] ; под ред. С. А. Балашенко, В. В. Саскевич. – Минск : Изд. центр БГУ, 2018.